

Qorqudşünaslıq: axtarışlar, aşkarlamalar

Ramil ƏLİYEV

Filologiya elmləri doktoru, professor

AMEA Folklor İnstitutu

E-mail: ramill.aliyev@gmail.com

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2023.4.3>

“KİTABİ-DƏDƏ QORQUD” DASTANINDA BİOQRAFİK ZAMAN

Açar sözlər: Kitabı-Dədə Qorqud, bioqrafik zaman, degenerativ zaman, esxatoloji zaman

SUMMARY

BIOGRAPHICAL TIME IN "KITABI-DEDE GORGUD" EPOS

Biographical time plays a big role in the formation of the "Kitabi-Dede Gorgud" epos. Biographical time in the epos is a great time type formed by oral folk creativity in the period of artistic time.

Biographical time is also closely related to degenerative and eschatological times. The biographical time of Dede Gorgud, Salur Ghazan, Bayindir Khan, Dirsas Khan, Beyrak, Bugaj and others is related to degenerative and eschatological times. The birth of Basat and Tepegöz, their naming, their growth, Tepegöz becoming an enemy of Oguz and their death also existed in biographical time.

Biographical time is the overlay of degenerative time. Thus, the degeneration of the hero and his re-entry into the epos show the change of his biographical time. The hero who died in eschatological time also lives again in his biographical time.

Biographical time includes the hero's birth, life, heroism, social origin and so on. At this time, the hero reflects his mythological, historical, national and social origin in the text. In biographical time, mythological space and historical time remain at the bottom of the plot.

The biographical time in "Kitabi-Dede Gorgud" epos has 3 stages. In the first stage, the first 3 stories of the epos ("The story of Dirsas Khan's son Bugaj", "The story of Salur Ghazan's house being looted", "The story of Baybura's son Bamsi Beyrak") and the second stage of the following 3 stories ("The story of the capture of Uruz Bey, the son of Ghazan Bey", "The story of Deli Domrul", "The story of Ganli Goja oğlu Ganturali", the next 6 stories of the third stage ("The story of Ghazilig Goja oğlu Yeynay", "The story where Basat kills Tepegöz", "The story of Bekil oğlu Amra", "The story of Uşun Goja oğlu Sagrag", "The story where Salur Kazan becomes prisoned and his son Uruz comes out", "The story where Beyrak died").

Keywords: Kitabı-Dede Gorgud, biographical time, degenerative time, eschatological time

РЕЗЮМЕ

БИОГРАФИЧЕСКОЕ ВРЕМЯ В ЭПОСЕ «КИТАБ-И ДЭДЕ КОРКУТ»

Биографическое время играет важную роль в формировании эпоса «Китаб-и Деде Коркут». Биографическое время в эпосе — это большой тип времени, сформированный устным народным творчеством в художественный период времени.

Биографическое время также тесно связано с дегенеративным и эсхатологическим временем. К дегенеративным и эсхатологическим временам относятся биографические времена Деде Коркута, Салур Казана, Байындыр-хана, Дирсе-хана, Бейрека, Богача и других. Рождение Басата и Тепегеза, их наименование, их рост, враждебность Тепегеза к Огузу и их смерть также существовали в биографическом времени.

Биографическое время — это слой над дегенеративным временем. Таким образом, духовное дегенерации героя, его реинтеграция в эпос свидетельствует об изменении его биографического времени. Герой, умирающий и воскресающий в эсхатологическом времени, вновь живет в биографическом времени.

Биографическое время включает в себя рождение, жизнь, героизм героя, социальное происхождение. При этом герой отражает в тексте свое мифологическое, историческое, национальное и социальное происхождение. В биографическом времени мифологическое пространство и историческое время остаются в основе сюжета.

Биографическое время в эпосе «Китаб-и Деде Коркут» имеет 3 этапа. На первом этапе - первые 3 рассказа эпоса («Эпос о сыне Дирсе-хана Богача», «Эпос о разграблении дома Салура Казана», «Эпос о сыне Байбуры Бамсы Бейреке») и на втором этапе следующие 3 рассказа («Эпос о пленении Уруз-бея, сына Казан-бей», «Эпос о Дуке Коджа оглы Дели Думрул», «Эпос о Канлы Коджа оглы Кантурали», охватывает третий этап следующие 6 эпосов («Эпос о Казылыке Коджа оглу Йейней», «Эпос о Басате, убивающем Тепегеза», «Эпос об Амране, сыне Бекиля», «Эпос о Сегрее, сыне Ушуна Коджа», «Эпос, где был Салур Казан взят в плен, а его сын Уруз освобожден», «Внутренний огуз восстал против Внешнего огуза, Дестана, в котором погиб Бейрек»).

Ключевые слова: Китаб-и Деде Коркут, биографическое время, дегенеративное время, эсхатологическое время.

GİRİŞ. Bioqrafiya təkcə yalnız doğum, mənşə, təhsil, xidmət, iş, ailə münasibətləri və ölüm kimi əsas həyat faktlarını əhatə etmir, həm də insanın həyatında baş verən hadisələr zamanı qazandığı təcrübə də onun bioqrafiyasına daxil edilir. Bu, qəhrəmanın yaşadığı dövrün bioqrafik zamanı ilə izah edilir. M.M.Baxtin yazır ki, “Qrafiki vaxt ilə bitişik iki bioqrafik həyatın bitişik anları bioqrafik zamanla birbaşa bağlıdır. Bu bir-birinə bitişik olan iki bioqrafik məqam arasında yaranmış boşluq, fasilə məhz bütün romanın konstruksiyası olan bioqrafik zaman seriyasına daxil edilməmişdir, bioqrafik zamanın xaricindədir, qəhrəmanların həyatında heç nəyi dəyişdirmir, heç nə gətirmir. Bu, tam olaraq bioqrafik zamanın iki anı arasındakı zamansız boşluqdur” (Бахтин, 1975: 125).

Bioqrafik zaman degenerativ zaman, dekonstruktiv zaman və esxatoloji zamanla bağlıdır. Belə ki, degenerativ zaman qəhrəmanın doğumu, dekonstruktiv zaman mənşə ilə bağlıdır, esxatoloji zaman isə ölüm, həyatın sona yetməsi ilə əlaqəlidir. Məsələn, degenerativ zamanda qəhrəmanın doğuluşu mif təfəkkürü ilə bağlı olursa, dekonstruktiv zamanda qəhrəmanın mənşəyinin totemə, onqona və ya hansısa mifoloji qüvvəyə bağlandığı üzə çıxır. Dekonstruktiv zamanda Qazan bəy Salur qəbiləsinin qaz onqonunun, Şöklü Məlik isə qıpçaq qəbiləsinin it toteminin adını yaşadır. Epos zamanında Beyrək bəylərin alqışı ilə dünyaya gəlsə, degenerativ zamanda miflə əlaqəsi olan qurddur. Dirsə Xan degenerativ zamanda əjdaha tanrısı, dekonstruktiv zamanda əjdahadır. Dekonstruktiv zamandakı Bükə bioqrafik zamanda Buğacdır. Esxatoloji zamanda isə şər qüvvənin (Təpəgöz), şər obrazın (Aruz) məhv olması əks olunur. Bu şər qüvvə və obrazların iştirak etdiyi boylarda esxatoloji zaman Qiyamət şəklində təyin olunur. Şərin məhvi ilə yeni dünya düzəni fəaliyyətə başlayır. Həm degenerativ, həm dekonstruktiv, həm də esxatoloji zamanlarda təsvir olunan mifoloji və tarixi obrazların fəaliyyətini onların bioqrafiyasına yazmaq olar.

Bioqrafik dastanları uydurma yox, qəhrəmanın həyatını, qəhrəmanlığını, sosial mənşəyini təsvir edən tarixi əsər hesab etmək olar. Bioqrafiya – qəhrəmanın tarixi, milli və sosial şəraitdə psixoloji tipini təyin etməyə imkan verən ilkin sosioloji məlumat mənbəyidir. Oğuz kosmoqoniyasında da mifoloji informasiyalar sosial biliklərin mənbəyidir. Bu informasiyaları “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında da görmək olar. Çünki Oğuz ənənəsində kosmoqonik miflərdəki yaradılış kainatın bioqrafik zamanını, zaman və məkan anlayışları isə onun əsasını təşkil edir. Dastan yaradıcılığında ilk olaraq bioqrafik zaman anlayışı rol oynayır. Hər bir dastan ilkin bioloji zamanda formalaşır, ümumi dastan yaradıcılığında bioloji zamandakı boyların hadisələri həmin dastanın bioqrafiyasına çevrilir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının bioqrafiyasının əsasını Əbülqazi Bahadır xanın və Rəşidəddinin Oğuznamələri təşkil edir. Oğuznamələr tarixi aspektdə yazıldığından müəlliflərinin qeyd etdikləri “Dədə Qorqud” qəhrəmanlarının “tərcümeyi-halları” dastanda da onların hər birinin bioqrafiyası kimi öz əksini tapır. Bioqrafik zaman bədii zamanın daxilində əksini tapır.

Bədii zaman mətndə bədiiləşdirilmiş düşüncəaltı hadisələrin, proseslərin baş verdiyi tipik yaradıcılıq zamanıdır. Şifahi xalq yaradıcılığı ilə bağlı mətnlərdə də bədii zaman şərti xarakterə malikdir. Bədii zaman mətnlərdə hadisələrin başvermə səbəbi, süjet xətti və obrazlar arasındakı əlaqənin şərh edildiyi zamandır. O, mətnlərdə açıq şəkildə müəyyən edilmir, gerçək zamanla müqayisədə üzə çıxır. Zaman Əsgərli bədii zamanı bədii əsərdə təsvir edilən surətlərin fəaliyyət göstərdiyi konkret vaxt kimi izah edir (Əsgərli, 2014: 31). Bioqrafik zaman da mətnlərdə açıq şəkildə müəyyən edilmir, tarixi və mifoloji zamanın məhsulu kimi baş verən hadisələrin fonunda və qəhrəmanların iştirak etdiyi zamanda meydana çıxır.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının bioqrafiyası 3 mərhələli prosesdir. Birinci mərhələdə dastan üç boyu əhatə edir. İkinci mərhələdə dastan 6 boya qədər artır. Üçüncü mərhələdə isə 12 boydan ibarət dastan kimi bütövləşir, qarşımızda durur. Bu bölünməyə uyğun olaraq dastanda üç bioqrafik zaman vardır. Birinci bioqrafik zaman ilk üç boyu əhatə edir. Bu boyların hər birinin öz bioqrafik zamanı vardır. Dirsə Xan və Buğacın yaşadığı bioqrafik zaman, Salur Qazanın yaşadığı bioqrafik zaman, Beyrək və Baniçiçəyin yaşadıkları bioqrafik zaman birinci bioqrafik zamana aiddir. S. Neklyudov yazır ki, “Ancaq burada, bütün epik dünyanın "epoxal" dövrü ilə bir qəhrəmanın bioqrafiyasındakı zaman ardıcılığı arasında bəzi uyğunsuzluqlar nəzərə çarpır. Onun (epoxal dövrün) dövriliyi və qapalılığı daha az olacaq: bioqrafik zaman eposun “tarixi” zamanı kimi ilkin vəziyyətlərə qayıtmaq üçün o qədər də xarakterik deyil” (Неклюдов, 2015: 42)

Bunu Bamsı Beyrəyin bioqrafiyasında da görürük. Eposun mifoloji-tarixi zamanında Beyrək kiçik qurd kimi yaşamışdır. Amma epik zamanda Bamsı Beyrəyin bioqrafiyasında qurd kimi doğulmaq rol oynamır, onun tarixi zamanda bəylərin alqışı ilə insan kimi doğulması, Baniçiçəklə beşikkərtmə olması, qəhrəmanlıq göstərmə, toy mərasimi, gərdək qurma, qaçırılma, 16 il kafir qalasında dustaq olma, dustaqlıqdan qaçması, qəhrəmancasına həlak olması və s. proseslər onun bioqrafik zamanda mövcud olduğunun göstəricisidir.

“Kitabi-Dədə Qorqud”dakı iki boyda (üçüncü və on ikinci boyda) bioqrafik zaman müşahidə olunur. Bamsı Beyrəklə bağlı bioqrafik zaman daha genişdir və iki boyu əhatə edir. Bu da “Kitabi-Dədə Qorqud”dakı sonuncu esxatoloji zamanın “İç Oğuz Daş Oğuz asi olub Beyrək öldüyü boy”da təzahürü və sona çatması ilə əlaqəlidir. Qiyamət miflərində qurdla Qiyamətə qalmaq düşüncəsinə uyğun olaraq, Beyrəyin sonuncu boyda ölməsi onun bioqrafik zamanının bu qədər uzun davam etməsini labüd edir. Onun bamsı (qartal) həyatında bioqrafik zamanı şərəfli-dir, Beyrək – qurd həyatında isə qəhrəman statusundadır, amma xəyanətkar qurddur. Onun xəyanəti qalada 16 il dustaq olandan sonra təkür qızına söz verib əməl etməməsi ilə müəyyən olunur və onun bioqrafik zamanının bir hissəsini (16 il) təşkil edir.

Birinci boyda Dirsə Xanın tanrı kimi doğuluşu, Buğacın əjdaha və öküz həyatı, ikinci boyda alt qatdakı Salur Qazan və Şöklü Məliyin 5 dəfə ölüb-dirilməsinin birincisi, üçüncü boyda Beyrək və Banıçiçəyin doğulması, onların mifoloji keçmişi, tarixi epos dövrünün sona çatması, Yalançı oğlu Yalancıq ilə antiəjdahanın paralelliyi təsviri daxil edilə bilər.

İkinci mərhələ 5 boydan ibarətdir. Bu mərhələdə ikinci bioqrafik zaman dövrünün də 5 boydan ibarət öz zaman kəsirləri vardır. Bu mərhələnin birinci boyunda ata ilə oğulun ov ritualı vasitəsilə Aşağı dünyaya enməsi, Aşağı dünyada Salur Qazanla Şöklü Məliyin mübarizəsi, Qazanın ailəsinin xaos dünyasında əsirliyi verilir. Dəli Domrul boyunda isə Domrulun mifoloji keçmişi, yumuşçu olması və xatununun mələk kimi fəaliyyəti bioqrafik zaman içindədir. “Qanlı Qoca oğlu Qanturalı boyu”nda o, tarixi şəxs olsa da, onun da mifoloji zamanı vardır. Herakl kimi Qanturalı da aslanla döyüşür, onu məğlub edir. Herakldan fərqli olaraq Qanturalı buğa və buqra ilə də savaşı, qalib gəlir. Boydakı kafir qalası Orta dünyada təsvir olunsada, Aşağı dünyada yerləşir. Qanturalı da bir qəhrəman kimi mifoloji keçmişinə uyğun olaraq Aşağı dünyaya enir, həyatının bu dövrünü Aşağı dünyada yaşayır. Deməli, o, zamanı dəyişə bilər.

“Qazılıq Qoca oğlu Yeynəyin boyu”nın da öz bioqrafik zamanı və qəhrəmanlıq bioqrafiyası vardır. Qazılıq Qocanın 16 il kafir qalasında dustaq olması, bundan sonra Yeynəyin bioqrafik zamanda doğulması, özünə dəstə toplayıb Düz-mürd qalasına hücum etməsi, atası Qazılıq Qocanı dustaqlıqdan xilas etməsi onun qəhrəmanlıq bioqrafiyasının tarixi elementlərini təşkil edir.

İkinci mərhələnin sonuncu bioqrafik zamanı “Basat Təpəgözü öldürdüyü boy”da tamamlanır. Bu boy “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının bioqrafiyasında hissələrə bölünən bioqrafik zamanın özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə seçilir. Deyək ki, boyda ilk bioqrafik zaman Basatın yaşadığı mifoloji zamandır. Mifoloji zaman başa çatandan sonra Basatın epos zamanı onun bioqrafiyasında qəhrəmanlıq dövrü ilə əlamətdardır. Qəhrəmanlıq bioqrafik zamanının ikinci tərəfi Təpəgözün bioqrafiyası ilə bağlıdır. Təpəgözün ölümü ilə Basatın da bioqrafik zamanı başa çatır.

Öz ezoterik xüsusiyyətinə görə “Təpəgöz boyu” qədim Türk Qiyamətinin boyda işarəsinə çevrilir, bununla bağlı olaraq bioqrafik zamanda Təpəgözün anadan olması və ölümü təsvir olunur. Ümumi olaraq deyək ki, Salur Qazan, Beyrək

və Buğac da dastanda bioqrafik zaman içində mövcuddurlar. Degenerativ zaman və məkan esxatoloji-bioqrafik zaman və məkanlarla da sıx bağlıdır. Boydakı bioqrafik zaman bədii zaman dövründəki şifahi xalq yaradıcılığının formalaşdırdığı geniş zaman tipidir. Bioqrafik zaman degenerativ zamanın üst qatıdır. Təpəgözün doğulması, ad qoyulması, böyüməsi, Oğuz elinin düşməninə çevrilməsi və ölməsi bioqrafik zamandadır. Doğulma, adqoyma və ölmə semantik prinsip əsasında formalaşan məişətlə bağlı ritual formullarının sırasına daxildir (Kamil, II c., 2000: 128 – 131).

Dastan bioqrafiyasının üçüncü mərhələsi “Bəkil oğlu Əmranın boyu” ilə başlayır. Bu boyun da bioqrafiyasının əsasını təşkil edən Əmranın qəhrəmanlığıdır. Onun qəhrəmanlığı atası Bəkilin hünərinin davamıdır.

“Uşun Qoca oğlu Səgrək boyu” da “Yeynək boyu”ndakı bioqrafik zamanın təkrarıdır. Səgrəyin qəhrəmanlıq bioqrafiyası Yeynəyin qəhrəmanlıq bioqrafiyasını tamamlayır. Bu boyun bioqrafiyasını göstərən bir neçə cümləyə diqqət edək: “Mərə, Uşun Qoca oğlu, bu oturan bəylər hər biri oturduğu yeri qılıcıyla, ətməyilə alıbdir. Mərə, sən başımı kəsdin, qanımı tökdün? Acımı doyurdun? Yalınçıqmı donatdın?” (KDQ, 1978: 134). Deməli, baş kəsmək, qan tökmək igidin bioqrafiyasına daxil olan əməllərdir. Səgrək də baş kəsmək, qan tökmək, kafir qalasını almaq və qardaşı Əgrəyi xilas etməklə öz bioqrafiyasına şanlı səhifələr yazır.

“Salur Qazan dutsaq olub oğlu Uruz çıxardığı boy”da da Salur Qazanın qəhrəmanlığının bioqrafik zamanı öz dilindən təqdim edilir.

On min ərdən yağı gördümsə, oyunum dedim,
Yigirmi min ər yağı gördümsə, yılamadım.
Otuz min ər yağı gördümsə, ota saydım.
Qırx min ər yağı gördümsə, qıya bağdım.
Əlli min ər gördümsə, əl vermədim.
Altmış min ər gördümsə, ayıtmadım.
Səksən min ər gördümsə, səksənmədim.
Doxsan min yağı gördümsə, donatmadım.
Yüz min ər gördümsə, yüzüm dönmədi,
Yüzü dönməz qılıcım ələ aldım,
Məhəmmədin dini eşqinə qılıc urdum,
Ağ meydanda yumru başı topca kəsdim,
Onda dəxi ərəm, bəyəm deyü öyünmədim,
Öyünən ərənləri xoş görmədim.
Əlinə girmiş ikən, mərə kafir, öldür məni!
Qara qılıcın sal boynuma, kəs başım! (KDQ, 1978: 145)

Bu bioqrafik məlumatlar aşağıdakı şəkildə davam edir:

Qaba ökcəm, oyluğum qarşı tutan Qazan ər idim.
Qaba ökcəmlə pərçin qılan Qazan ər idim.
Qamçı salıb döydürən Qazan ər idim.
Qlağozsiz yol başaran Qazan ər idim (KDQ, 1978: 145).

***

Altı qatla Oğuz vardı, alımadı ol qələyi
Altı baş ərlə mən Qazan vardım,
Altı günə qomadım, onu aldım.
Kəlisəsin yıxıb yerinə məscid yaptım (KDQ, 1978: 146).

Aqca qala, Sürməlidə at oynatdım,
Atla Qarun elinə çapqın yetdim (KDQ, 1978: 147).

Bu boy Salur Qazanın qəhrəmanlığının tərfi ilə zəngindir. O öz qəhrəmanlıq bioqrafiyasını və bioqrafik zamanını kafirə anlatmaqla qürurlanır. Amma bu qürurlanmaq onun bioqrafik zamanının nəticəsi kimi də diqqət çəkir. Bu isə boyda Uruzun qəhrəmanlıq bioqrafik zamanının başlanmasına işarədir.

Sonuncu boyda iki Oğuz eli arasında düşmənçiliyin savaş yolu ilə aradan qaldırılması nəticəsində həm Qazanın, həm də Uruzun qəhrəmanlıq bioqrafiyası və bioqrafik zamanı bitmiş olur. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanındakı bioqrafik zaman bədii zaman dövründəki şifahi xalq yaradıcılığının formalaşdırdığı zaman formuludur.

Dastanda bioqrafik zamanın iki növü vardır: boylarda olan ümumi bioqrafik zaman və qəhrəmanın bioqrafik zamanı. Bu iki bioqrafik zaman növü ümumilikdə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanına məxsus bioqrafik zaman anlayışını da ehtiva edir. Plutarxa görə, bioqrafik zaman spesifikdir. Bu, xarakterin açılması zamanıdır, lakin heç bir halda insanın formalaşması və inkişafı zamanı deyil. Tarixi hadisələrdən ayrılmaz olan həyat hadisələri ilə əlaqəli olaraq bioqrafik zaman geri dönməzdir (Бахтин, 1975: 35). Biz bu keyfiyyəti “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının obrazlarının yalana olan münasibətində də görə bilirik. Dastanın bioqrafiyasında obrazın yalan danışması ilə onun keçmiş zamanı arasında əlaqə vardır. Bu nəsilə bağlı olan psixoloji xüsusiyyətdir. Dastandakı Yalançı oğlu Yalınçıqın yalançı oğlu adlanması da nəsin bioqrafiyası ilə bağlıdır. Yalan danışmaq obrazın bioqrafik zamanında baş verir. O, yalan danışmaq üçün məhz Beyrəyin axtarışına qoşulur. Bu məsələdə onun məqsədi vardır. Beyrəyin rəqibidir, Banıçıyəyə sahib olmaq istəyir. Yalançı oğlu Yalınçıq Bayındır Xana niyə yalan danışır? Bunu etməklə o öz bioqrafik zamanının mənfi xüsusiyyətlərini göstərmək istəyir. O, bioqrafik zamanda ikiüzlüdür, yalançıdır. Onun üçün əxlaq, namus mühüm deyil. Əxlaq və namus bioqrafik zamanın elementidir. Oğuz cəmiyyətində yalan həqiqət kimi qəbul olunanda cəza da onun meyarına çevrilir. Bioqrafik zamanda Yalançı oğlu Yalınçıqın cəzalandırılması qaçılmazdır, cəza olun bioqrafiyasına yazılan töhmət, rəhm isə Beyrəyin bioqrafiyasına yazılan yaxşı əməldir.

Bioqrafik zamanda bütün Oğuz boyları təhlükə anında bir şəcərə olaraq birləşirlər, bir-birinin köməyinə gəlirlər. Dastanın elə bir boyu yoxdur ki, orada bioqrafik zamanın başa çatmasını görməyək. Bu da Dədə Qorqudun dili ilə deyilən “Qanı dediyim bəy ərənlər? Dünya mənim deyənlər. Əcəl aldı, yer gizlədi, fani dünya kimə qaldı? Gəlimli, gedimli dünya, axır son ucu ölümlü dünya” (KDQ,

1978: 44) fikri ilə ifadə olunan bütövlükdə “Kitabi-Dədə Qorqud”un bioqrafik zamanının sona çatmasının göstəricisidir. Bu misralarda dastanın doğruluğu, ilk əvvəl 6 boydan ibarət olması, daha sonra 12-yə çatması, onun həndəsi silsilə ilə artması, sonra epos yaradıcılığının 12 boyda qapanması, yəni dastanda həyatın sona yetməsi ilə qarşılaşırıq. Dastanın bu bioqrafik zamanı Təpəgöz boyundakı şifrələrə dayanır. Bu şifrə isə Oğuz nəslinin həyatının sonu ilə bağlıdır. Qiyamət düşüncəsinə üçüncü boyda işarə edildi, Qiyamət səkkizinci boyda başladı, on ikinci boyda isə bu işarə təsdiqini tapdı. Dastanda bioqrafik zaman Qiyamət düşüncəsi ilə sıx bağlıdır.

NƏTİCƏ. Deyilənlərdən belə bir nəticəyə gəlmək olar: “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında bioqrafik zaman tarixi zaman içərisində formalaşmış zaman formasıdır. Bioqrafik dövrün tarixi hadisələri qəhrəmanların həyatına təsir edir, həm eposun elementlərini, həm də bütövlükdə qəhrəmanların tərcümeyi-hallarını təşkil edir.

ƏDƏBİYYAT

Бахтин, М.М. Формы времени и хронотопа в романе: очерки по исторической поэтике//Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. М.: Художественная литература, 1975.

Kamil, V.N. Formul nəzəriyyəsi baxımından KDQ. Kitabi-Dədə Qorqud ensiklopediyası. – Bakı: Yeni nəşrlər evi, 2000, s.128 – 131.

Əsgərli, Z. Poetika: izahlı lüğət. – Bakı: Elm, 2014.

Неклюдов, С.Ю. Поэтика эпического повествования: пространство и время. Москва: Форум, 2015.

Kitabi-Dədə Qorqud. Bakı: Gənclik, 1978.

